

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

ความหมายของ "ห้องสมุดประชาชน"

คาร์เตอร์ วี กูด (Carter V. Good) ได้ให้ความหมายของคำว่า ห้องสมุดประชาชนไว้ดังนี้ "ห้องสมุดประชาชน คือ ห้องสมุดที่ให้บริการแก่ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนใด ชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และได้รับความสนับสนุนทางการเงินบางส่วน หรือทั้งหมด จากเงินของประชาชน"¹

Technical Dictionary of Librarianship ให้ความหมายไว้ว่า "ห้องสมุดประชาชน เป็นห้องสมุดที่เปิดบริการแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ได้รับการสนับสนุน และควบคุมโดยประชาชน"²

สมาคมห้องสมุดอเมริกัน ได้อธิบายความหมายของห้องสมุดประชาชนไว้อย่างชัดเจนว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่มีหน้าที่จัดบริการโดยไม่คิดมูลค่าแก่ประชาชนในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง หรือเขตใดเขตหนึ่ง และมีลักษณะสำคัญสามประการคือ ห้องสมุดประชาชนนั้น รัฐบาลเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ควบคุม ได้รับเงินอุดหนุนจากภาษีของประชาชน และให้บริการแก่ประชาชนทั่วไป³

จากคำอธิบายดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า ห้องสมุดประชาชนคือ ห้องสมุดที่ได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล โดยประชาชนเป็นผู้เสียภาษีให้รัฐเพื่อใช้บำรุงห้องสมุด

¹Carter V. Good, Dictionary of Education (Chicago: McGraw-Hill, 1973), p. 399.

²Beatrix Messa De Gil, Ray Trantran and Peter Goy, Dictionary of Librarianship (Mexico: Editorial F. Trillas, 1964), p. 336.

³American Library Association, Post War Standards for Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1943), p. 19.

เปิดบริการอย่างกว้างขวางแก่ประชาชนในท้องถิ่นโดยไม่จำกัดเพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา ความคิดเห็นทางการเมือง และความรู้ หอสมุดบางแห่งที่มีได้รับความสนับสนุนทางการเงินจากรัฐบาล แต่เปิดบริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิดมูลค่า ก็ถือว่าเป็นหอสมุดประชาชนด้วย

วัตถุประสงค์ของหอสมุดประชาชน

หอสมุดประชาชนโดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1. เป็นแหล่งให้บริการการศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชนทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
2. เป็นแหล่งสนับสนุนการเผยแพร่ความรู้ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยจัดให้ประชาชนสามารถยืมหนังสือและวัสดุอื่น ๆ โดยไม่เสียค่าบริการใด ๆ
3. เป็นแหล่งกลางที่จะปลูกฝังให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาค้นคว้า
4. เป็นศูนย์รวบรวมข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหวของโลก ที่ให้พื้นฐานทางความคิดของประชาชนโดยส่วนรวม และเป็นพื้นฐานของความเข็มโตทางด้านวัฒนธรรมและสติปัญญา
5. เป็นศูนย์รวมของกิจกรรมทางค่านิยมวัฒนธรรมของท้องถิ่น
6. เป็นแหล่งกลางในการส่งเสริมให้ประชาชนได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และให้รู้จักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการอ่านหนังสือ
7. เป็นแหล่งส่งเสริมกิจกรรมทางค่านิยมการศึกษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชน หรือองค์กรในสังคม เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของประชาชนทุกคนในสังคม
8. เป็นแหล่งปลูกฝังความรับผิดชอบทางการเมืองแก่ประชาชนทุกคน
9. เป็นแหล่งที่ประชาชนสามารถยืมหนังสือและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ ตามความต้องการและสภาพแวดล้อมของประชาชน⁴

⁴Thomas Landau, ed., Encyclopedia of Librarianship (London: Bowes & Bowes, 1966), p. 363.

10. เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะเผยแพร่ความคิด หัตถคดี ประสบการณ์ และข่าวสาร
ในรูปของเอกสารและสิ่งพิมพ์⁵

เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม กระทรวงศึกษาธิการได้
กำหนดวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไว้ดังนี้

1. ให้การศึกษานอกโรงเรียนแก่ชนทุกชั้น ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีนิสัยรักการอ่านและการศึกษาคนควา
3. ให้บริการทางข่าวสารและความรู้ต่าง ๆ ที่ทันต่อเหตุการณ์และความเคลื่อนไหว

ของประเทศและของโลก

4. ส่งเสริมและ เผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชนและประเทศ
5. ส่งเสริมและแนะนำให้ประชาชนเข้าใจและปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีตามระบอบ

ประชาธิปไตย

6. ส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักใช้เวลาว่างในทางที่เกื้อประโยชน์และความรื่นรมย์⁶

หน้าที่ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่เก็บรวบรวมวรรณคดีที่มีค่าของชุมชน บันทึกในด้านความคิด
ความรู้ และการกระทำของคนในอดีต ซึ่งนับวันจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งในรูปของหนังสือ
สิ่งพิมพ์และสื่อทัศนวัสดุ มีการจัดระเบียบวัสดุเพื่อให้บริการแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่คิด
มูลค่า ห้องสมุดมีหน้าที่ให้ข้อเท็จจริงและข้อสนเทศทุกด้านแก่ผู้ใช้ทุกคน⁷ ฉะนั้นห้องสมุด

⁵Henning Gimbel, Work Simplification in Danish Public Libraries (Chicago: American Library Association, 1969), p. 8.

⁶"มาตรฐานห้องสมุดประชาชน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการลงวันที่ 9 ธันวาคม
2508. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 281.

⁷American Library Association, Minimum Standards for Public Library System, 1966 (Chicago, 1967), p. 8.

จึงต้องจัดหาข่าวสารและขอเสนอแนะสำหรับให้บริการให้กว้างขวางที่สุดเท่าที่จะทำได้ในทุกสาขาวิชาด้วยอัตราส่วนเท่า ๆ กัน เพื่อสนองความต้องการของผู้ใช้บริการแต่ละคนในมากที่สุด นอกจากนี้ห้องสมุดยังมีหน้าที่กระตุ้นและสนับสนุนให้ประชาชนเกิดความต้องการที่จะอ่านหนังสือ ส่งเสริมให้ประชาชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ช่วยเป็นตัวกลางเชื่อมโยงสังคมกับชนกลุ่มน้อยที่ถูกแยกเพราะการศึกษา ห้องสมุดประชาชนมีหน้าที่กระจายความคิดและทัศนคติต่าง ๆ อย่างเป็นกลางเพื่อช่วยให้ประชาชนได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตน มีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง ต่อชุมชน และต่อประเทศชาติ ฉะนั้นห้องสมุดประชาชนจึงมีหน้าที่เสมือนเป็นมหาวิทยาลัยของประชาชนในฐานะที่ให้โอกาสแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกระดับการศึกษาให้มีโอกาสได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองตลอดชีวิต⁸

บริการของห้องสมุดประชาชน

006668

การที่ห้องสมุดประชาชนจะทำหน้าที่ต่าง ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กล่าวมาแล้วได้นั้น ห้องสมุดจำเป็นต้องมีบริการที่สนองความต้องการทางคนต่าง ๆ ของประชาชนในชุมชนได้ครบถ้วน คุณค่าของห้องสมุดประชาชนมีได้อยู่ที่ศึกษาคำที่ใหญ่โต หรืออยู่ที่ทรัพยากรในห้องสมุด และวิธีการที่ทันสมัย แต่อยู่ที่บริการที่ห้องสมุดให้แก่ชุมชน⁹

บริการของห้องสมุดประชาชนคือ การจัดหาขอเสนอแนะต่าง ๆ ให้สะดวกแก่การใช้ขอเสนอแนะต่าง ๆ เหล่านั้นไม่ได้หมายความว่าสิ่งที่อยู่ในรูปของหนังสืออย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงสิ่งที่อยู่ในรูปของสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และโสตทัศนวัสดุทุกประเภทด้วย¹⁰ ดังนั้น

⁸ Ingeborg Heintze, The Organization of the Small Public Library (Paris: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 1963), p. 10.

⁹ Norman Roberty, "Some Thought on Librarianship in England, Wales and Other Countries," The Library World, LXVIII (September, 1966), 163.

¹⁰ American Library Association, Minimum Standards..., p. 9.

จะเห็นได้ว่า บริการของห้องสมุดประชาชนมีได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะการจัดหนังสือใหญ่ไซของ
 สมุดประชาชนได้ไซเท่านั้น แต่รวมไปถึงวิธีการทุกอย่างที่จะใหญ่ไซของสมุดไซของส่วนพื้นที่
 ของการไซอย่างสะดวกและรวดเร็ว

เป็นการยากที่จะพูดว่าบริการไซของห้องสมุดควรที่จะเริ่มก่อน เพราะการตัดสินใจ
 เกี่ยวกับเรื่องนี้จะขึ้นอยู่กับภาวการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนั้น บรรณารักษ์จะคงคิดแปลงแก้ไข
 บริการต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับสภาพของแต่ละท้องถิ่น¹¹ ฉะนั้นก่อนที่บรรณารักษ์จะให้บริการ
 แก่คนในชุมชนแต่ละแห่ง บรรณารักษ์ควรคำนึงงานต่าง ๆ ตามลำดับขั้นต่อไปนี้คือ ในขั้น
 แรกบรรณารักษ์ต้องทำความเข้าใจคนในชุมชนนั้นอยู่เสมอ ๆ บรรณารักษ์ต้องสนใจและมี
 ความรู้เกี่ยวกับลักษณะต่าง ๆ ของคนในท้องถิ่นนั้น บรรณารักษ์ต้องเป็นคนพูดกว้างขวาง
 โดยอ่านหนังสือพิมพ์ในท้องถิ่น พบปะติดต่อกับผู้ปกครองท้องถิ่นและผู้นำชุมชนต่าง ๆ แทนการ
 นั่งศึกษาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จากสถิติแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น บรรณารักษ์อาจศึกษาชุมชนนั้น
 ได้จากเอกสารเกี่ยวกับประวัติของชุมชนนั้น เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของชุมชนนั้น
 (เกี่ยวโรงเรียน กิจกรรมทางวัฒนธรรม ธุรกิจ อุตสาหกรรม ทัศนคติของคนในเมือง ชนบท
 และหมู่บ้าน บรรณารักษ์ควรสนใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางค่านต่าง ๆ ของสังคม เช่น
 ความเปลี่ยนแปลงของลักษณะของประชากรในท้องถิ่นของคน เช่น ถ้ามีนักเรียน นักศึกษา
 เพิ่มขึ้น ก็จะมีแนวโน้มว่าจะมีการไซของสมุดมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะจากสถิติของห้องสมุด
 ประชาชนโดยทั่วไปบ่งไว้ว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงมาไซของสมุดประชาชนมากกว่าผู้ที่มีการศึกษา
 น้อย เมื่อบรรณารักษ์ได้ทราบถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนนั้น ๆ แล้ว บรรณารักษ์และคณะ
 กรรมการห้องสมุดต้องร่วมกันกำหนดนโยบายค่านบริการต่าง ๆ เช่น ใครมีสิทธิมาไซของ
 สมุด ห้องสมุดจะจัดบริการอย่างไร มีหนังสือค่านใดบ้าง พร้อมทั้งรายละเอียดต่าง ๆ ที่
 จำเป็น หลังจากวางนโยบายแล้วก็จำต้องมีกรวางโครงการสำหรับงานต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
 งบประมาณและนโยบายที่วางไว้ ควรมีการอภิปรายกันว่า จะมีการค่านงานอย่างไร

¹¹ ไลออน เนล อาร์ แมคคอนวิน, การขยายกิจการห้องสมุดประชาชน แปลโดย
 แมนนาส ชวลิต (ปารีส : องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ,
 2494), หน้า 150.

แยกโครงการต่าง ๆ ไปตามลักษณะงาน เช่น ถ้าหากจัดทำโครงการสำหรับหนังสือและวัสดุ ก็คงมีการวางแผนว่า จะซื้อหนังสือจำนวนเท่าใด มีหนังสือวิชาต่าง ๆ วิชาละกี่เล่ม จะมีหนังสือในวิชาใดมากที่สุด จะมีหลักการเลือกซื้อหนังสืออย่างไร แผนการที่วางไว้แล้วควรเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ศึกษาและให้คณะกรรมการไต่ถามไปศึกษาควย หลังจากนั้นควรส่งให้หน่วยราชการท้องถิ่นและประกาศให้ประชาชนทราบโดยทั่วกัน เพื่อประชาชนจะได้ทราบว่า หอสมุดจะให้อะไรที่ตรงกับความต้องการของคนบาง¹²

บรรณารักษ์พึงระลึกไว้เสมอว่า บริการที่หอสมุดจัดนั้นจะต้องสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชนได้ และบรรณารักษ์เป็นผู้ที่มีหน้าที่ที่จะจัดให้ประชาชนได้เข้าถึงบริการของหอสมุดได้อย่างเต็มที่ โดยการปรับปรุงบริการและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และกลุ่มชนที่เกี่ยวข้องของอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เกี่ยวข้องของ หอสมุดบริการ และประชาชนทั่วไปด้วย¹³

ชนิดของบริการ

ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยอื่นจะเป็นอย่างไรก็ตาม บริการพื้นฐานที่ทุกหอสมุดควรจะมีคือ บริการจ่ายรับหนังสือ บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้า¹⁴ บริการการแนะนำการให้หนังสือในหอสมุดและการแนะนำการอ่าน นอกจากนี้ บรรณารักษ์ควรช่วยผู้อ่านในการเลือกหนังสือที่จะอ่านควย แต่ควรเปิดโอกาสให้ผู้อ่านมีเสรีภาพในการเลือกควยตนเอง บรรณารักษ์ควรให้คำแนะนำเท่านั้น¹⁵

หอสมุดประชาชนจะให้บริการตอบคำถามแก่ประชาชนทุกเพศทุกวัยและทุกอาชีพ ปัญหาที่มีผู้ถามมาจะกระจายไปในสาขาวิชาต่าง ๆ ตามความสนใจของผู้ถาม ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาที่ใคร่ประสบในชีวิตประจำวัน ปัญหาเกี่ยวกับอาชีพ ตลอดจนปัญหาในการทำรายงาน

¹²Wheeler and Goldkor, op. cit., p. 26.

¹³แมคคอลลิน, เรื่องเดิม, หน้า 10.

¹⁴United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Standard for Library Service (London, 1970), p. 204.

¹⁵Public Library Association, op. cit., p. 14.

การค้นคว้าของนักเรียนควย 16

นอกจากนี้ยังมีบริการพิเศษอื่น ๆ ซึ่งแล้วแต่ของสมุดแต่ละแห่งจะจัดทำ โดยพิจารณาจากกำลังของบรรณารักษ์ งบประมาณ นโยบายของห้องสมุดและปัจจัยอื่น ๆ บริการเหล่านี้ได้แก่ การจัดทำรายชื่อหนังสือ การเล่าเรื่องหนังสือ การวิจารณ์หรืออภิปรายเกี่ยวกับเรื่องของหนังสือ การทำสารสังเขปบทความจากหนังสือและวารสาร การจัดนิทรรศการ การจัดหนังสือในการประชุมของเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และการจัดบริการพิเศษสำหรับเด็ก เช่น การแสดงหุ่น การเล่านิทาน การหาปัญหา การจัดงานรื่นเริงโดยใช้บัตรห้องสมุดเป็นใบผ่านประตู การจัดบริการสำหรับเด็กนี้อาจจะจัดเป็นมุมสำหรับเด็ก หรืออาจจัดบริการแยกไปเป็นห้องสมุดสำหรับเด็กโดยเฉพาะก็ได้ 17

ห้องสมุดประชาชนจะไม่สามารถดำเนินงานให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าหากไม่ได้มีการร่วมมือหรือประสานงานกับสถาบันทางการศึกษา สถาบันทางสังคม และสถาบันทางวัฒนธรรมอื่น ๆ รวมทั้งโรงเรียน กลุ่มการศึกษาผู้ใหญ่ และชมรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น ในงานการร่วมมือกับโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนสามารถจัดหาหนังสือที่เกี่ยวข้องกับวิชาที่สอนในโรงเรียน และร่วมมือกับโรงเรียนจัดหาวัสดุการอ่านมาชนิค เพื่อช่วยเสริมการศึกษาในขณะที่นักเรียนเรียนในโรงเรียน หรือในตอนหยุดภาคฤดูร้อน หรือโรงเรียนใดไม่มีห้องสมุดก็อาจมาติดต่อกับห้องสมุดประชาชนไปบริการแก่โรงเรียนได้ 18

¹⁶ สุนทรีย์ หังสสุต, "บริการตอบคำถามและช่วยการค้นคว้าของห้องสมุด," บรรณารักษ์ 20 (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518) หน้า 56.

¹⁷ Elizabeth H. Gross, Public Library Service to Children (Dobbs Ferry: Oceana Publications, 1967), p.91-103.

¹⁸ Carlos Victor Penncce, "Planning Library Services," Unesco Bulletin for Libraries, XXI (March-April, 1967), 60-88.

บริการของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย

บริการที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้นมีหลายอย่างดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่การให้บริการของห้องสมุดประชาชนในแต่ละประเทศนั้นย่อมแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิวัฒนาการของห้องสมุดและวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งห้องสมุด ตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุด เช่น บุคลากร งบประมาณ และหนังสือ เป็นต้น การศึกษาถึงวิวัฒนาการ วัตถุประสงค์ และปัจจัยต่าง ๆ ของห้องสมุดประชาชนแต่ละแห่ง แต่ละประเทศ จะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพของบริการของห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นหรือประเทศนั้นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

แต่เดิมมาในประเทศไทยไม่มีห้องสมุดที่เรียกว่า ห้องสมุดประชาชน มีแต่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ซึ่งวงการห้องสมุดของประเทศไทยอนุโลมให้เป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย ตามข้อเท็จจริงแล้ว วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมิได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุดประชาชน แต่จัดตั้งขึ้นเพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดพระเชตุพนฯ ชำรุดทรุดโทรมมาก พระองค์จึงโปรดให้ทำการปฏิสังขรณ์ใน พ.ศ. 2375 และได้โปรดให้รวบรวมตำราวิชาซึ่งสมควรแก่การเล่าเรียนมาตรวจตราแก้ไข บางวิชาโปรดให้ไขของเดิม บางวิชาโปรดให้ประชุมนักปราชญ์แต่งใหม่ แล้วให้จารึกบนแผ่นศิลาประทับไว้ในบริเวณวัดพร้อมกับรูปปั้นประกอบตำราเหล่านั้นด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของประชาชนโดยไม่เลือกชั้น บรรดาศักดิ์ วัตถุประสงค์ข้อนี้ตรงกับวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน ดังนั้นวงการห้องสมุดของประเทศไทยจึงยกย่องให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นห้องสมุดประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย¹⁹

ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก

ห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ให้ทำหน้าที่เป็นห้องสมุดประชาชนโดยตรงนั้น เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2459 โดยกรมศึกษาธิการ

¹⁹ ราวปี กุลสมบุรณ์, วัดพระเชตุพนฯ ห้องสมุดประชาชนแห่งแรกในประเทศไทย (พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2508), หน้า 23.

หรือกระทรวงศึกษาธิการปัจจุบัน หอสมุดประชาชนระยะแรกที่จัดตั้งขึ้นนี้มีชื่อเรียกว่า หออ่านหนังสือสำหรับประชาชน จัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ มีประโยชน์แก่ประชาชน และเปิดบริการให้ประชาชนทุกชั้นเข้าอ่านได้²⁰ โดยแผนกหอสมุด ซึ่งขึ้นอยู่กับกรมศึกษาธิการเป็นผู้รับผิดชอบ ในครั้งแรกได้จัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนขึ้นสามแห่ง คือ ที่โรงเรียนวัดสุทัศน์ และโรงเรียนวัดสามจีนโต จังหวัดพระนคร ที่โรงเรียนวัดประยูรวงศาวาส จังหวัดธนบุรี ในปีต่อมาได้เปิดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นสองแห่ง คือ ที่โรงเรียนมหาวชิราวุธ จังหวัดสงขลา และ ณ ที่ว่าการอำเภอชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ²¹ ต่อมา พ.ศ. 2461 ได้มีการจัดตั้งหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นอีกสี่แห่งในจังหวัดบุรีรัมย์ คือ ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอพุทไธสง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคง²² รวมมีหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเมื่อ พ.ศ. 2461 ทั้งสิ้นเก้าแห่ง

หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนเหล่านี้ได้รับความนิยมจากประชาชนมาก ดังปรากฏในรายงานกระทรวงธรรมการฉบับที่ 12 ประจำพุทธศักราช 2462 ว่า มีประชาชนเข้าไปใช้หออ่านหนังสือสำหรับประชาชนมากขึ้นเป็นลำดับ และมีผู้บริจาคหนังสือให้อ่านอยู่เสมอ ๆ แต่เนื่องจากมีอุปสรรคทางด้านการเงินและสถานที่ ทำให้ไม่สามารถจัดหออ่านหนังสือสำหรับประชาชนให้เกิดขึ้นได้ มีผู้เสนอแนะให้รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่หออ่านหนังสือ

²⁰ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 9 (พระนคร, 2459) (อัครสำเนา), หน้า 19.

²¹ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 10 (พระนคร, 2460) (อัครสำเนา), หน้า 23.

²² กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัครสำเนา), หน้า 42.

สำหรับประชาชน²³ แสดงว่าตั้งแต่เริ่มจัดตั้งมาห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลแต่อย่างใด ใ้โอกาสเพียงผู้มีจิตศรัทธาบริจาคหนังสือให้ และใ้หนังสือที่พิมพ์ขึ้นใหม่จากหอพระสมุดสำหรับพระนครเท่านั้น²⁴ แต่ขอเสนอแนะนี้ก็ไม่ประสบผลแต่อย่างใด

ใน พ.ศ. 2468 กรมตำรา กระทรวงธรรมการได้รับหน้าที่ใหญ่แลห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนซึ่งขณะนั้นมีอยู่เพียงเจ็ดแห่ง คือที่จังหวัดพระนครมีสามแห่ง ใ้แก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดประยูรวงศาคาม ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสุทัศน์ และห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนวัดสามจีน และตามจังหวัดต่าง ๆ มีสี่แห่งคือ ที่จังหวัดสงขลา จังหวัดจันทบุรี จังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดบุรีรัมย์²⁵ ในใ้ต่อมา กรมตำราใ้จัดตั้งแผนกหอสมุดขึ้นให้มีหน้าที่จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเอง โดยการอ่านหนังสือ²⁶ แต่อย่างไรก็ตาม ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนที่มีอยู่ทั่วประเทศก็ยังคงมีเพียงเจ็ดแห่งเท่าเดิม ซึ่งนับว่าน้อยมาก ไม่เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนใ้ได้อย่างทั่วถึง อุปสรรคที่สำคัญที่ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นได้ก็คือ ไม่มีทุนพอที่จะจัดหาสถานที่และจัดซื้อหนังสือ

²³ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 12 (พระนคร, 2462) (อัดสำเนา), หน้า ๓.

²⁴ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 11 (พระนคร, 2461) (อัดสำเนา), หน้า 42-44.

²⁵ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 18 (พระนคร, 2468) (อัดสำเนา), หน้า 40.

²⁶ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 19 (พระนคร, 2469) (อัดสำเนา), หน้า 48.

พ.ศ. 2470 แผนกห้องสมุดของกรมตำราได้จัดตั้งห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
อีกสองแห่ง คือ ที่จังหวัดร้อยเอ็ด และที่จังหวัดเชียงใหม่²⁷ พ.ศ. 2471 มีห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนตามมณฑลต่าง ๆ รวมทั้งสิ้นสิบสามแห่ง ดังปรากฏตามตารางในรายงาน
กระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 21 ประจำปีพุทธศักราช 2471 ดังนี้

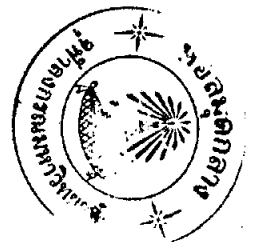

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²⁷ กระทรวงธรรมการ, รายงานกระทรวงธรรมการ ฉบับที่ 20 (พระนคร, 2470)
(อัครสำเนา), หน้า 33.

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
กรุงเทพ	1	ร.ร.วัดสุทัศน์	ต. ตีทอง	พระนคร	พระนคร	1473	46	
	2	ร.ร.วัดสามจีน	สามแยก	สัมพันธวงศ์	พระนคร	1212	41	
	3	ร.ร.วัดประยูรวงศ์	วัดประยูรวงศ์	กิ่งบุปผาราม	ธนบุรี	1391	64	
					รวม	4076	50.33	
อยุธยา	-	-	-	-	-	-	-	
นครสวรรค์	-	-	-	-	-	-	-	
พิษณุโลก	-	-	-	-	-	-	-	
พายัพ	-	-	-	-	-	-	-	
นครราชสีมา	-	-	-	-	-	-	-	
ราชบุรี	1	ห้องตัวอย่างสินค้า	หน้าเมือง	เมือง	ราชบุรี	285	82	
สงขลา	1	ร.ร.ประจำมณฑล	บ่อยาง	เมือง	สงขลา	1954	45	
	2	ขานระโนด	ระโนด	ระโนด	สงขลา	101		
ปัตตานี	1	สโมสรเสือป่า	สะนาวัง	สะนาวัง	ปัตตานี	386	5	

ตารางที่ 1 สถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 (ต่อ)

มณฑล	เลขที่	ที่ตั้ง	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	มีหนังสือ ทั้งสิ้น	มีผู้เข้าไปอ่าน ถึงวันละ	หมายเหตุ
ภูเก็ต	-	-	-	-	-	-	-	ห้องสมุดของ
จันทบุรี	1	ตลาดเหนือ	ตลาดจันทบุรี	เมือง	จันทบุรี	749	25	โรงเรียน
ปราจีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	ประจำมณฑล
นครราชสีมา	1	ศาลากลางจังหวัดชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	ชัยภูมิ	673	8	ราชบุรีรวม
	2	ร.ร.ประจำจังหวัด ชัยภูมิ	ในเมือง	เมือง	รอยเอ็ด	790	28	อัยการ
	3	ที่ว่าการอำเภอเมือง บุรีรัมย์	ในเมือง	บุรีรัมย์	บุรีรัมย์	115	1	
	4	ที่ว่าการอำเภอนางรอง	นางรอง	นางรอง	บุรีรัมย์	101	1	
	5	ที่ว่าการอำเภอดุสิต	ประโคนชัย	ดุสิต	บุรีรัมย์	129	1	
อุดรธานี	-	-	-	-	-	-	-	
					รวม	5283	21.78	
รวม	13	-	-	-	-	9359	36.06	

ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน หรือห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ
ระยะแรก ไกลสิ้นสุดลงเมื่อ พ.ศ. 2471 เพราะหลังจากนี้ไม่ปรากฏรายงานที่เกี่ยวกับ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนอีกเลย

แม้ว่าห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนจะได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นห้องสมุด
ประชาชนก็ตาม แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการจัดตั้งมีเพียงเพื่อเปิดโอกาสให้
ประชาชนทุกคนได้มีโอกาสหาความรู้ด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือ ดังนั้นบริการของห้อง
สมุดประชาชนระยะแรกนี้ก็มีเพียงเปิดให้ประชาชนเข้าอ่านหนังสือและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่
ห้องสมุดเก็บรวบรวมไว้เท่านั้น ไม่ปรากฏว่ามีบริการหรือการจัดกิจกรรมอื่น ๆ แต่อย่างใด

เป็นที่น่าเสียดายว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่สามารถจะดำเนินงานต่อ
ไปได้ ต้องสิ้นสุดลงภายในเวลาอันสั้น ทั้ง ๆ ที่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบางแห่งมี
ประชาชนเข้าไปอ่านหนังสือวันละจำนวนมาก ดังจะเห็นได้จากสถิติเกี่ยวกับห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนใน พ.ศ. 2471 ในตารางข้างต้น ไก่แกห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
ทั้งสามแห่งในจังหวัดพระนคร คือ ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดสุทัศน์ ห้องอ่านหนังสือ
โรงเรียนวัดสามจีน ห้องอ่านหนังสือโรงเรียนวัดประยูรวงศ์ และห้องอ่านหนังสือที่จังหวัด
ราชบุรี ทั้งนี้เนื่องจากมีอุปสรรคหลายประการ ทั้งด้านกำลังเงิน สถานที่และจำนวนหนังสือ
ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล แม้ว่าจะมีผู้เสนอแนะให้
รัฐบาลให้เงินอุดหนุนแก่ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน แต่ขอเสนอแนะเหล่านั้นก็ไม่ได้
เกิดผลแต่อย่างใด อุปสรรคทางด้านการเงินนี้ทำให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนไม่
สามารถจัดหาหนังสือให้เพียงพอหรือให้ตรงกับความต้องการของประชาชนมาให้บริการได้
หนังสือที่มีในห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน เป็นหนังสือที่ได้รับจากการบริจาคหรือจากพระ
สมุทสำหรับพระนครเท่านั้น จากตารางข้างต้นจะเห็นได้ว่า ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน
บางแห่งมีหนังสือเพียงร้อยกว่าเล่มเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนบ้านระโนด
จังหวัดสงขลา ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการ
อำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนั้นห้องอ่านหนังสือ
สำหรับประชาชนเท่าที่มีอยู่หลายแห่งก็ไม่อยู่ในสภาพที่ดี ไม่ได้รับความนิยมนิยมจากประชาชน
ดังจะเห็นได้จากสถิติของผู้อ่านหนังสือในห้องอ่านหนังสือ ว่ามีห้องอ่านหนังสือหลายแห่ง

มีผู้เข้าอ่านเพียงวันละหนึ่งคนเท่านั้น เช่น ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชน ณ ที่ว่าการอำเภอเมือง ณ ที่ว่าการอำเภอนางรอง และ ณ ที่ว่าการอำเภอคลอง จังหวัดบุรีรัมย์ อุปสรรคต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้ไม่สามารถจะปรับปรุงหรือขยายงานด้านห้องอ่านหนังสือให้ดีและกว้างขวางขึ้นได้ และเป็นเหตุให้ห้องอ่านหนังสือสำหรับประชาชนของลุ่มเล็กไปในที่สุด

ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จนถึงปัจจุบัน

หลังจากที่ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรกสิ้นสุดลงประมาณ 20 ปี ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 จึงเกิดขึ้นโดยมีผลเนื่องมาจากการจัดการศึกษาผู้ใหญ่ในประเทศไทย ซึ่งเริ่มจัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2483 โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งกองการศึกษาผู้ใหญ่ โดยให้สังกัดสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และให้กระทรวง ทบวง กรม อื่น ๆ เป็นผู้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ²⁸ ต่อมา พ.ศ. 2492 รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดการศึกษาผู้ใหญ่ให้เป็นไปอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น และให้เหมาะสมกับสถานการณ์ จึงได้มีการขยายรูปงานใหม่ 4 ด้าน คือ การศึกษาชั้นมูลฐาน การอาชีวศึกษาผู้ใหญ่ การมัธยมศึกษา และการศึกษาประชาชน ในงานด้านการศึกษาประชาชนนี้เองที่รัฐบาลได้วางนโยบายให้จังหวัดต่าง ๆ เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น²⁹ พ.ศ. 2494 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้โอนมาสังกัดในกรมประชาศึกษา ต่อมา พ.ศ. 2495 กรมประชาศึกษาได้เปลี่ยนชื่อเป็นกรมสามัญศึกษา และกองการศึกษาผู้ใหญ่ยังคงสังกัดใน

²⁸ "แจ่มมติคณะรัฐมนตรีในเรื่องการศึกษาผู้ใหญ่" คำสั่งกระทรวงธรรมการที่ 20909/2483 ลงวันที่ 22 สิงหาคม 2483. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 1.

²⁹ "การศึกษาผู้ใหญ่ตามนโยบายของรัฐบาล" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 24532/2492 ลงวันที่ 13 กันยายน 2492. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 2.

กรมสามัญศึกษาคามเดิม³⁰ งานห้องสมุดประชาชนก็จัดเป็นหน้าที่ของแผนกการศึกษาประชาชน
กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มาจนทุกวันนี้

การจัดห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ได้ขยายตัวขึ้นคือ มีการจัดตั้งห้องสมุด
ประชาชนอำเภอ ในปี 2495 โดยมติของคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนคามอำเภอ
ต่าง ๆ อำเภอละ 1 แห่ง และมอบหมายให้กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย
ร่วมมือกันดำเนินการ กระทรวงศึกษาธิการเป็นฝ่ายดำเนินการ ส่วนกระทรวงมหาดไทย
เป็นฝ่ายจัดหาสถานที่ การที่ให้จัดตั้งห้องสมุดประชาชนอำเภอนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้
ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากหนังสือในห้องสมุด เพื่อปลูกฝังนิสัยรักการอ่าน
และเพื่อเป็นที่เผยแพร่วัฒนธรรม และความบันเทิงสำหรับประชาชน³¹ เพื่อให้งานห้องสมุด
ประชาชนก้าวหน้ายิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการยังไม่ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน
ให้เหมาะสม และจำแนกห้องสมุดประชาชนออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนจังหวัด ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ขึ้นตรงต่อจังหวัด มี
หน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งจังหวัด และเป็นศูนย์กลางหมุนเวียนหนังสือและวัสดุ
ภายในจังหวัด

2. ห้องสมุดประชาชนอำเภอ ตั้งอยู่ ณ อำเภอ เป็นสาขาของห้องสมุดประชาชน
จังหวัด มีหน้าที่ให้บริการแก่ประชาชน ณ ที่ตั้งอำเภอ และอาจหมุนเวียนหนังสือและวัสดุ
ถึงประชาชนในชนบทด้วย

3. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ขึ้นอยู่กับห้องสมุดประชาชนจังหวัดหรือกระทรวงศึกษาธิการ
มีหน้าที่นำหนังสือและวัสดุจากห้องสมุดประชาชนจังหวัด หรือกระทรวงศึกษาธิการไปให้

³⁰ "พระราชกฤษฎีกาการจักวางระเบียบราชการกรมสามัญศึกษาในกระทรวง
ศึกษาธิการ พ.ศ. 2495," ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 69 ตอนที่ 54 (9 กันยายน,
2495), หน้า 1066-1068.

³¹ "ห้องสมุดประชาชน," คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 29629/2495 ลงวันที่
28 สิงหาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 253.

ห้องสมุดประชาชนอำเภอหรือจังหวัดแล้วแต่กรณี และถึงมือประชาชนในชนบท³²

กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามดำเนินการเพื่อส่งเสริมและปรับปรุงกิจการของห้องสมุดประชาชนทั้ง 3 ประเภทให้ดีขึ้น โดยใน พ.ศ. 2496 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้สั่งแต่งตั้งคณะกรรมการส่งเสริมห้องสมุดซึ่งมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธานกรรมการ เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำและส่งเสริมหรือพิจารณาวิธีการจัดห้องสมุดให้ดีขึ้น โดยวางแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ไว้เป็นหลัก ต่อมากระทรวงศึกษาธิการก็ได้แต่งตั้งคณะกรรมการอีกคณะหนึ่งแทนคณะกรรมการคณะแรก ให้ชื่อว่า คณะกรรมการส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชน โดยมีอธิบดีกรมสามัญศึกษาเป็นประธาน และมีกรรมการอื่น ๆ ได้แก่ ผู้อำนวยการห้องสมุดสำนักข่าวสารอเมริกัน ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาผู้ใหญ่ขององค์การบริหารวิเทศกิจแห่งสหรัฐอเมริกา อาจารย์ผู้สอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ของมูลนิธิฟูไลบรท์ และเจ้าหน้าที่บางคนของกระทรวงศึกษาธิการ คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ดำเนินการส่งเสริมกิจการของห้องสมุดประชาชน³³

นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้ดำเนินการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสนใจในห้องสมุดประชาชนยิ่งขึ้น โดยจัดห้องสมุดเคลื่อนที่ทั้งทางบกและทางน้ำสำหรับบริการแก่ประชาชนในภาคกลาง จัดบริการโสภณศึกษาแก่ประชาชนผู้มาใช้บริการห้องสมุดในจังหวัดต่าง ๆ โดยปฏิบัติงานประสานกับหน่วยโสภณศึกษาของจังหวัด

อย่างไรก็ตาม กิจการห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เนื่องจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาได้รับงบประมาณจำกัด

³² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ที่ 38319/2495 ลงวันที่ 29 ตุลาคม 2495. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่ (พระนคร: 2513), หน้า 258.

³³ สุทธิลักษณ์ อัมพันวงศ์, วิวัฒนาการและบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย (เอกสารบรรณารักษศาสตร์ เล่ม 4, พระนคร: แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์, 2510), หน้า 18.

ไม่สามารถจะปรับปรุงหอสมุดประชาชนทุกแห่งให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กันได้ ดังนั้น ใน พ.ศ. 2506 กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้แก้ปัญหาข้อนี้โดยมีมติให้ปรับปรุงหอสมุดประชาชน จังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่หอสมุดประชาชนอื่น ๆ³⁴ โดยวางโครงการไว้และเริ่มปฏิบัติจริง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2513 โดยสร้างหอสมุดเพื่อเป็นตัวอย่างแห่งแรกคือ หอสมุดประชาชน จังหวัดเชียงใหม่³⁵ นอกจากนี้ยังได้ทำข้อเสนอแนะเรื่องการปรับปรุงหอสมุดประชาชน จังหวัดส่งไปยังหอสมุดประชาชนจังหวัดทุกแห่ง เพื่อถือเป็นแนวปฏิบัติโดยกล่าวถึงเรื่องที่ต้องปรับปรุง 4 อย่าง คือ

1. เรื่องการขอความร่วมมือของท้องถิ่นในการจัดหอสมุด ทั้งในด้านความคิดเห็นและการเงิน โดยให้หรือฟื้นคณะกรรมการดำเนินงานหอสมุดประชาชนซึ่งมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานโดยตำแหน่ง ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานได้ผลดี

2. เรื่องคุณสมบัติของบรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่โดยกำหนดไว้ว่า บรรณารักษ์ควรมีวุฒิอนุปริญญาบรรณารักษศาสตร์ หรือวุฒิ ป.กศ. หรือวุฒิ ม.6 เป็นอย่างต่ำ ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านการจัดหอสมุดด้วย โดยให้ได้รับเงินเดือนตามวุฒิ นอกจากนั้นหอสมุดควรมีเจ้าหน้าที่อย่างน้อย 3 คน คือ บรรณารักษ์ ผู้ช่วยบรรณารักษ์ และภารโรง โดยตำแหน่งบรรณารักษ์และผู้ช่วยบรรณารักษ์ควรเป็นข้าราชการสามัญ

3. เรื่องการซื้อหนังสือ และการจัดหอสมุด โดยกรมสามัญศึกษาจะเป็นผู้จัดรายชื้อหนังสือที่หอสมุดควรมีให้แก่หอสมุด และให้มีคณะกรรมการจัดซื้อหนังสือพิจารณาในการจัดซื้อหนังสือ และควรจัดหอสมุดให้เป็นที่น่าสนใจของประชาชน

³⁴"การปรับปรุงหอสมุดประชาชนประจำจังหวัด" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 275 - 276.

³⁵"เรื่องงบประมาณก่อสร้างหอสมุดประชาชนเชียงใหม่." ผ.ช.กญ. วันที่ 27 กรกฎาคม 2513.

4. เรื่องกิจกรรมของห้องสมุด โดยให้ห้องสมุดจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในความสนใจของประชาชน เช่น จัดให้มีการเล่นิทาน ปาฐกถา ฉายภาพยนตร์ ทัศนศึกษา คนตรี การสาธิตต่าง ๆ ในบางโอกาส³⁶

อย่างไรก็ตาม แมว่ากระทรวงศึกษาธิการจะได้มีมติให้ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ แล้วก็ตาม แต่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังคงไม่ได้มาตรฐาน และไม่เจริญก้าวหน้าไปเท่าที่ควรอีก ทั้งนี้เนื่องจากยังไม่เคยมีการจัดทำมาตรฐานสำหรับห้องสมุดประชาชนของไทยเพื่อใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ควบคู่กันนี้เองจึงทำให้การปรับปรุงส่งเสริมกิจการห้องสมุดประชาชนไม่ค่อยได้ผลสมบูรณ์ตามความมุ่งหมาย ดังนั้น ใน พ.ศ. 2508 กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานห้องสมุด" มีปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับการปรับปรุงส่งเสริมห้องสมุด คณะกรรมการคณะนี้ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น ซึ่งกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของห้องสมุดประชาชน วัตถุประสงค์และวัตถุประสงค์ บุคลากร การเงิน ตลอดจนบริการของห้องสมุดประชาชน³⁷

การจัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนนี้ นับว่ามีผลต่อการดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนมาก เพราะช่วยให้ห้องสมุดประชาชนได้มีหลักในการดำเนินงาน และมีแนวทางในการปรับปรุงห้องสมุดของตนด้วย

นอกจากนั้น ใน พ.ศ. 2509 กรมสามัญศึกษาได้ขอเปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นอัตราเงินเดือนข้าราชการพลเรือนสามัญ โดยมีจุดประสงค์ให้ผู้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁶"การปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัด (กลุ่ม 2)" หนังสือกระทรวงศึกษาธิการที่ 13206/2506 ลงวันที่ 8 สิงหาคม 2506. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 277-278.

³⁷คู่มือทนาย, หน้า 205 - 212.

เข้ามาปฏิบัติงานในตำแหน่งนี้มีความมั่นคงในการทำงาน³⁸ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือนก็ได้อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จัดวางขึ้นในแผนการศึกษาประชาชน กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา มีผลทำให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น³⁹

ในปีเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการได้จัดให้มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านขึ้น โดยดำเนินการร่วมกับกรม กอง และจังหวัดที่อยู่ในโครงการการศึกษาชนบท มีบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทำหน้าที่หมุนเวียนหนังสือไปให้ประชาชนตามหมู่บ้าน แต่งานนี้ไม่ได้ขยายออกไปมากนัก เพราะเป็นงานที่ต้องลงทุนมากและขาดเจ้าหน้าที่ห้องสมุดที่จะออกไปให้บริการ⁴⁰ ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้นแทนใน พ.ศ. 2515 โดยให้กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษาเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสอ่านหนังสือพิมพ์รายวันเป็นประจำ เป็นการส่งเสริมการอ่าน ป้องกันการลืมนหนังสือของประชาชน นอกจากนั้นเพื่อให้ประชาชนได้ร่วมมือกับรัฐบาลสร้างความเจริญในหมู่บ้านของตน กองการศึกษาผู้ใหญ่จึงได้จัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านไว้ที่ใจกลางหมู่บ้านซึ่งประชาชนในหมู่บ้านไปมาได้สะดวก และคัดเลือกประชาชนในหมู่บ้านนั้นจำนวน 5-7 คนให้เป็นคณะกรรมการที่อ่านหนังสือพิมพ์

38 "การ เปลี่ยนอัตราค่าจ้างประจำตำแหน่งบรรณารักษ์ที่ว่างลงเป็นอัตราเงินเดือน" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 0904/10958 ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 279.

39 "อนุมัติให้มีตำแหน่งบรรณารักษ์จัดวาง" คำสั่งสำนักงาน ก.พ. ที่ สร. 0904/70423 ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2509. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 291.

40 สัมภาษณ์ โกวินท์ วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

ประจำหมู่บ้าน ทำหน้าที่รับผิดชอบและดำเนินงานที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน⁴¹ ในปัจจุบันกองการศึกษาผู้ใหญ่สามารถจัดตั้งที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านได้ถึง 2,123 แห่ง⁴² และมีโครงการจะขยายงานให้ทั่วประเทศ โครงการนี้มีประโยชน์มาก และการลงทุนของรัฐบาลน้อยกว่า คิดเฉลี่ยแล้วหมู่บ้านละ 3 บาท เท่านั้น⁴³

ในแผนพัฒนาการศึกษามัธยมศึกษาปีที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเรื่องห้องสมุดประชาชนไว้ด้วย โดยวางโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชน 5 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2515-2519 โดยใช้งบดำเนินการรวม 5 ปีเป็นเงิน 27,252,100 บาท และใช้งบลงทุนรวม 5 ปีเป็นเงิน 17,800,000 บาท⁴⁴ แต่ตัวเลขแท้จริงที่กองการศึกษาผู้ใหญ่ได้รับเฉพาะงบประมาณห้องสมุดประชาชนตั้งแต่ พ.ศ. 2516-2518 เป็นเงินเพียง 14,187,124 บาท สำหรับปี พ.ศ. 2518 นี้ได้รับงบประมาณทั้งสิ้น 4,931,764 บาท เท่านั้น⁴⁵ ส่วนห้องสมุดประชาชนที่จะปรับปรุงให้ได้มาตรฐานตามโครงการ 5 ปี มีจำนวน 50 แห่ง

สำหรับโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนนอกเหนือจากโครงการที่กระทรวงศึกษาธิการได้รวมเข้าไว้ในแผนพัฒนาการศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังกล่าวแล้ว ยังมีโครงการ

⁴¹ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการจัดที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน พ.ศ. 2515." ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่. หน้า 295.

⁴²กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, การศึกษาผู้ใหญ่ (กรุงเทพฯ: 2518) หน้า 52.

⁴³สัมภาษณ์ โกวิน วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

⁴⁴กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 3 2515-2519 (พระนคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.ป.), หน้า 376.

⁴⁵"การดำเนินงานห้องสมุดประชาชน." ผก. (งานห้องสมุด), กย. ที่ 186 วันที่ 11 พฤศจิกายน 2518.

ปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีก โครงการหนึ่ง คำเนินการโดยสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรมสามัญศึกษา มีชื่อว่า โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โครงการนี้ขยายมาจากโครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดโรงเรียน ซึ่งสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยจัดทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2508 และได้รับผลดี เพราะช่วยให้โรงเรียนระดับมัธยมและประถมมีห้องสมุดที่จัดตั้งถูกหลักวิชาเป็นตัวอย่างได้ ดังนั้นคณะกรรมการสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2515-2517 จึงมีมติให้ขยายโครงการ เพื่อช่วยเหลือห้องสมุดประชาชน โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้คือ

1. เพื่อให้ห้องสมุดที่ปรับปรุงตามโครงการนี้เป็นห้องสมุดประชาชนตัวอย่าง
2. เพื่อศึกษาปัญหาและวิธีแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดและการดำเนินงานห้องสมุด

ประชาชน

3. เพื่อให้เป็นแนวทางในการที่จะตั้งและปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้เข้าสู่มาตรฐานต่อไป

ห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกมารับการปรับปรุงจะได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลือทางวิชาการจากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย และจะได้รับหนังสือและครุภัณฑ์ที่เหมาะสมจำนวนหนึ่งซึ่งมีมูลค่าไม่เกิน 10,000 บาท⁴⁶ และห้องสมุดประชาชนที่ได้รับการเลือกคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา

นอกจากนี้ ห้องสมุดประชาชนยังได้รับความสนับสนุนทางค่านอื่น ๆ จากสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยอีก ที่สำคัญคือ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยได้จัดอบรมบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียนปีละครั้ง โดยเปิดโอกาสให้บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนได้เข้าอบรมด้วย และยังช่วยจัดห้องสมุดประชาชนตามที่ทางจังหวัดขอมา เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ⁴⁷

⁴⁶ สมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย "โครงการร่วมปรับปรุงห้องสมุดประชาชน" (พิมพ์ดีด).

⁴⁷ สัมภาษณ์ นิลวรรณ อินทเคหะ เลขาธิการฝ่ายบริหารสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทย

เนื่องจากห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นี้มีบทบาทและความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชน มีการให้บริการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่มุ่งให้ประชาชนได้ศึกษาหาความรู้ตามความสนใจและความสามารถของตน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษารูปแบบนอกโรงเรียนอย่างหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการได้เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าวของห้องสมุดประชาชนจึงประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁴⁸ และเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างกว้างขวางตามหลักการ จึงได้วางระเบียบการปรับปรุงห้องสมุดทั้งด้านอาคารสถานที่ การบริการ งบประมาณ บุคลากร ตลอดจนการดำเนินงานเสียใหม่⁴⁹ และได้แบ่งประเภทของห้องสมุดประชาชนออกตามขนาดของห้องสมุดเป็น 4 ประเภท คือ

1. ห้องสมุดประชาชนขนาดใหญ่ หรือศูนย์การศึกษาตลอดชีวิตตั้งอยู่ในจังหวัดทุกจังหวัด
2. ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 10,000 คนขึ้นไป
3. ห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในอำเภอหรือในชุมชนที่มีประชากรไม่ถึง 10,000 คน
4. ห้องสมุดประชาชนขนาดจิ๋ว หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ให้มีหมู่บ้านละ 1 แห่ง⁵⁰

ปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการรวมทั้งสิ้น 330 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนจังหวัด 69 แห่ง ห้องสมุดประชาชนอำเภอ 261 แห่ง⁵¹

⁴⁸ "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง ตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁴⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "มาตรฐาน คุณภาพ และปริมาณงานในหน้าที่ครูบรรณารักษ์สำหรับห้องสมุดประชาชน" (อัครสำเนา).

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁵¹ กรมสามัญศึกษา, การศึกษายุใหญ่ (พระนคร, 2518), หน้า 43.

เนื่องจากการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ความรู้โดยใ้ให้อ่านและค้นคว้าจากหนังสือ และตำราต่าง ๆ ในห้องสมุด ส่งเสริมการรู้หนังสือ และปลูกฝังนิสัยของประชาชนให้รักการอ่านหนังสือ ค้นคว้าและหาความรู้จากหนังสือ และเพื่ออบรมให้ความรู้แก่ประชาชนด้วยวิธีอื่นตามโอกาส เช่น ปรากฏาไสททัศน์ศึกษา คนตรี การสนทนา ฝัโมสร พิพิธภัณฑ์ และกีฬา เป็นต้น⁵² จึงนับได้ว่า การจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ มีวัตถุประสงค์ทางการให้การศึกษาแก่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับวงนอกเหนือจากวัตถุประสงค์เพื่อการอ่านเช่นห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 นี้ให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกหรือห้องอ่านหนังสือมาก บริการและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จัดขึ้นนั้นได้แก่ บริการให้ยืมหนังสือ แนะนำการใช้หนังสือ และห้องสมุดบริการตอบคำถามและช่วยค้นคว้า ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์และส่งเสริมการอ่าน เช่น จัคนิทรศการ ปรากฏา อภิปราย ฉายภาพยนตร์ ฟิล์มสตริป สไลด์ เล่านิทาน คนตรี เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีบริการและกิจกรรมที่ห้องสมุดจัดร่วมกับสถาบันหรือหน่วยงานอื่นได้แก่ ร่วมมือกับห้องสมุดอื่น ๆ ในการแลกเปลี่ยนหนังสือระหว่างห้องสมุด จัดหนังสือหมุนเวียนไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ ดังที่ได้ปฏิบัติมาแล้วในจังหวัด - ฉะเชิงเทรา และจังหวัดอุบลราชธานี⁵³ ซึ่งทำให้ประชาชนได้อ่านหนังสือมากขึ้น และได้อ่านหนังสือใหม่ ๆ อยู่เสมอ การร่วมมือกับหน่วยไสททัศน์ศึกษา กองการศึกษาผู้ใหญ่ จัดบริการไสททัศน์ศึกษาแก่ประชาชนดูมาไซของสมุด ก็ทำให้ประชาชนเกิดความสนใจในห้อง

⁵² "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495," ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 257-259.

⁵³ สนั่น ปัทมะทิน, "ปรากฏาเรื่องการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย," สมุดที่ระลึกงานแสดงศิลปหัตถกรรมนักเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2495 (พระนคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2496), หน้า 6.

สมุดมากขึ้น⁵⁴ นอกจากนี้ห้องสมุดประชาชนบางแห่งได้รับความช่วยเหลือโดยตรงจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งจัดให้มีโครงการศึกษาประชาชน และจัดเวียนค่าบริการเป็นห้องสมุดประชาชนเคลื่อนที่ในแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง โดยเฉพาะแม่น้ำแม่กลองเวียนค่าบริการได้ออกปฏิบัติการตามจุดต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ เช่น ห้องสมุดประชาชนอำเภอและโรงเรียน เป็นต้น โดยจัดบริการต่าง ๆ เช่น จัดฉายภาพยนตร์ และบริการหนังสือเพิ่มเติมให้ ซึ่งความร่วมมือเหล่านี้ช่วยให้งานของห้องสมุดประชาชนสมบูรณ์และสามารถให้บริการแก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่ยิ่งขึ้น

บริการเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อห้องสมุดประชาชนมาก เพราะบริการคือหัวใจสำคัญของงานห้องสมุดประชาชน สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องวัดประสิทธิภาพของห้องสมุดประชาชนได้ว่า ห้องสมุดประชาชนแห่งใดเป็นห้องสมุดประชาชนที่ดีหรือไม่เพียงใด การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนจะนับได้ว่ามีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จก็ต่อเมื่อห้องสมุดประชาชนแห่งนั้นสามารถให้บริการอย่างกว้างขวาง ดีที่สุด และเหมาะสมที่สุดแก่ประชาชนทุกเพศทุกชั้น และทุกวัยในท้องถิ่นนั้น⁵⁵

จากวิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะแรก และห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 แตกต่างกันมาก ห้องสมุดประชาชนระยะแรกทำหน้าที่เป็นเพียงห้องอ่านหนังสือเท่านั้น ยังไม่มีการให้บริการของห้องสมุดอย่างกว้างขวางแต่อย่างใด ถ้าพิจารณาถึงค่านับบริการที่มีให้แก่ประชาชนแล้วจะเห็นว่า ห้องสมุดประชาชนระยะแรกมีสภาพไม่ต่างไปจากที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านในปัจจุบันเท่าใดนัก สำหรับห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการระยะที่ 2 นั้น มีลักษณะเป็นห้องสมุดประชาชนที่แท้จริงแล้ว เพราะมีการจัดดำเนินการและให้บริการที่กว้างขวางกว่าห้องสมุดประชาชนระยะแรกมาก ถ้าศึกษาจาก

⁵⁴ "การประสานงานระหว่างห้องสมุดประชาชนและหน่วยโสภณศึกษา" ที่ 1493/2502 ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2502. ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 272.

⁵⁵ แมคคอลลิน, เรื่องเดิม, หน้า 6.

วิวัฒนาการของห้องสมุดประชาชนระยะที่ 2 จะเห็นได้ว่า ภายในเวลาประมาณ 30 ปีหลังจากที่เริ่มจัดตั้งห้องสมุดประชาชนมาจนถึงปัจจุบัน หน่วยงานหลายฝ่าย เช่น กระทรวงศึกษาธิการได้พยายามที่จะปรับปรุงห้องสมุดประชาชนให้ดีขึ้นเพื่อให้ห้องสมุดประชาชนสามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ทำให้ห้องสมุดไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร เช่น ในสมัยแรกที่มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้น มีห้องสมุดบางแห่งที่จัดเก็บรักษาหนังสือไว้ในตู้เหล็กกุญแจ โดยไม่ยอมให้ประชาชนเลือกหยิบอ่านเองตามต้องการ ซึ่งวิธีการเช่นนี้ทำให้ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ห้องสมุด และทำให้บริการของห้องสมุดประชาชนไม่เป็นสาธารณูปการแก่ประชาชนตามแบบสากลนิยมของห้องสมุดประชาชนอย่างแท้จริง กระทรวงศึกษาธิการก็ได้แก้ไขข้อบกพร่องนี้ โดยมีหนังสือแจ้งไปยังผู้ว่าราชการจังหวัดทุกจังหวัดให้ส่งห้องสมุดประชาชนทุกแห่งให้อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในการเลือกหนังสือมาอ่านเองได้⁵⁶ ซึ่งก็ทำให้ประชาชนสามารถใช้หนังสือและสิ่งพิมพ์อื่น ๆ ในห้องสมุดได้สะดวกยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการยังได้ปรับปรุงระเบียบว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2492 ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2495 เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยห้องสมุดประชาชน พ.ศ. 2495 และใน พ.ศ. 2508 ก็ได้จัดทำมาตรฐานห้องสมุดประชาชนขึ้น เพื่อให้ห้องสมุดประชาชนได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติ และเป็นแนวในการปรับปรุงห้องสมุดของตน

นอกจากจะปรับปรุงด้านระเบียบและมาตรฐานของห้องสมุดประชาชนแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังทำการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนจังหวัดให้เป็นตัวอย่างแก่ห้องสมุดประชาชนอื่น ๆ และจัดทำโครงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนอีกหลายโครงการ ตลอดจนปรับปรุงตำแหน่งบรรณารักษ์ให้เป็นข้าราชการพลเรือนสามัญเพื่อให้บรรณารักษ์มีกำลังใจในการปฏิบัติ

⁵⁶"การอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้อ่านหนังสือในห้องสมุดประชาชนได้ง่าย"
คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ 41301/2495 วันที่ 19 พฤศจิกายน 2495, ระเบียบและคำสั่งเกี่ยวกับงานการศึกษาผู้ใหญ่, หน้า 263.

งานยิ่งขึ้น และใน พ.ศ. 2516 ก็ได้ประกาศยกฐานะห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปรับปรุงของสมุดประชาชนดังกล่าวแล้ว แต่ในปัจจุบันห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยก็ยังไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จะเห็นได้ว่า โครงการที่จะให้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนขึ้นทุกอำเภอ ๆ ละ 1 แห่ง ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 จนกระทั่งปัจจุบัน โครงการนี้ยังไม่บรรลุผล เพราะยังขาดห้องสมุดประชาชนระดับอำเภออีกประมาณ 300 อำเภอ⁵⁷ นอกจากนี้ห้องสมุดประชาชนที่มีอยู่แล้วก็ยังไม่สามารถจัดหาบุคลากร หนังสือ อาคารสถานที่ และวัสดุ ครุภัณฑ์ให้ได้อย่างที่กำหนดไว้ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งทำให้ไม่สามารถให้บริการที่ดีแก่ประชาชนได้

การที่การดำเนินงานของห้องสมุดประชาชนในประเทศไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ทั้ง ๆ ที่มีการจัดทำมาตรฐาน ตลอดจนมีการคำนึงถึงการปรับปรุงห้องสมุดประชาชนดังกล่าวมาแล้วนั้น เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน ที่สำคัญคือ

1. ปัญหาทางการเงิน

งานห้องสมุดประชาชนได้รับงบประมาณจำกัดมาก ไม่เพียงพอสำหรับการปรับปรุงและการดำเนินงานของสมุด งบประมาณที่ได้จากกองทุนการศึกษาผู้ใหญ่ในแต่ละปี สำหรับหมวดค่าวัสดุ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดขนาดใหญ่ เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรี เชียงใหม่ เป็นต้น ได้รับเพียง 16,000 บาท ห้องสมุดประชาชนขนาดกลาง เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดกระบี่ ได้รับประมาณ 10,000 บาท และห้องสมุดประชาชนขนาดเล็ก เช่น ห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ ได้รับเพียง 5,000 บาทเท่านั้น นอกจากนี้ ส่วนหนึ่งของงบประมาณที่ห้องสมุดประชาชนควรจะได้รับต้องสูญเสียไปและสูญเปล่าไปในด้านฝึกอบรมราษฎรชงยาโยนและลาวอกมอย ๆ เพราะไม่สามารถจะเลื่อนตำแหน่งบรรณารักษ์ให้สูงขึ้นเช่นข้าราชการอื่น ๆ ได้

2. ปัญหาเกี่ยวกับอาคารสถานที่

จากสถิติ พ.ศ. 2517 ห้องสมุดประชาชนทั่วประเทศที่มีอาคารที่เป็นเอกเทศ เพียง 168 แห่งเท่านั้น ห้องสมุดประชาชนที่ตออาศัยสถานที่อื่น มีถึง 150 แห่ง ห้องสมุด

⁵⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, "รายชื่อห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

ประชาชนที่เข้าอาศัยอยู่มี 12 แห่ง⁵⁸ หอสมุดประชาชนที่มีอาคารหอสมุดที่เป็นเอกเทศก็มักจะคับแคบ ขาดรูปทูลุโธรม หรือมีโครงสร้างตามหลักวิชาการหอสมุด เนื้อที่ภายในไม่ไ้ได้มาตรฐาน ทำให้ไม่สะดวกแก่ผู้มาใช้หอสมุด หอสมุดประชาชนส่วนมากไม่มีบริเวณและสถานที่สำหรับจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการศึกษาของประชาชน ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนจังหวัดที่มีอาคารมาตรฐานเพียง 19 แห่งเท่านั้น นอกจากนั้นก็มีที่กำลังก่อสร้างอยู่อีก 8 แห่งซึ่งจะแล้วเสร็จใน พ.ศ. 2518-2519⁵⁹

3. ปัญหาเกี่ยวกับบุคลากร

จากสถิติ พ.ศ. 2518 ปรากฏว่า จำนวนบรรณารักษ์หอสมุดประชาชนทั่วประเทศรวมกันแล้วยังมีไม่เพียงพอกับจำนวนหอสมุด ปัจจุบันมีหอสมุดประชาชนรวม 330 แห่ง ในจำนวนนี้มีหอสมุดประชาชนที่มีจำนวนบรรณารักษ์สามัญรวมทั้งสิ้น 177 คน บรรณารักษ์ลูกจ้างประจำ 67 คน และภารโรงรวมทั้งสิ้น 77 คน⁶⁰ นอกจากนั้นบรรณารักษ์ก็ยังมีคุณภาพต่ำ เพราะกำหนดให้บรรณารักษ์มีตำแหน่งสูงสุดเพียงข้าราชการชั้นจัตวา บรรณารักษ์ที่มีประสบการณ์เมื่อไม่สามารถเลื่อนขั้นให้สูงขึ้นได้จึงลาออก ดังนั้นจึงมีบุคคลใหม่ซึ่งไม่เหมาะสมกับงานหอสมุดประชาชนที่ต้องการคนที่มีคุณภาพสูง การที่บรรณารักษ์ขอโอนหรือลาออกบ่อย นอกจากนี้หอสมุดประชาชนบางแห่งก็ยังมีอัตราบรรณารักษ์ว่างอยู่แต่ไม่สามารถหาบุคคลเข้าบรรจุได้ ทั้งนี้เพราะไม่มีความก้าวหน้าในการทำงาน เรื่องนี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้งานหอสมุดประชาชนไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร

4. ปัญหาเกี่ยวกับหนังสือและสิ่งพิมพ์ในหอสมุดประชาชน

จากการสำรวจของสมบุรณ์ ภูหล้า ในเรื่องปัญหาของหอสมุดประชาชนใน

⁵⁸ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, สรุปผลการดำเนินงานหอสมุดปี 2516-2517.

⁵⁹ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, หอสมุดมาตรฐาน (อัครสำเนา).

⁶⁰ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, อัตรากำลังปี 2516-2518 คัดมาเฉพาะปี พ.ศ. 2518.

ประเทศไทยได้สรุปไว้ว่า ห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ โดยเฉลี่ยแล้วมีหนังสือ ภาษาไทยแห่งละ 1,232 เล่ม วารสารภาษาไทย แห่งละ 14 รายการ และประสบปัญหา เกี่ยวกับหนังสือพิมพ์ในห้องสมุดประชาชนไม่สมดุลย์กัน และไม่ทันสมัย⁶¹ ทั้งนี้เพราะ มีงบประมาณในการซื้อหนังสือ เข้าห้องสมุดในแต่ละปีจำกัด

กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้จำเป็นต้องมีการแก้ไข เพื่อให้กิจการของ ห้องสมุดประชาชนเจริญก้าวหน้าขึ้น จึงได้หาทางปรับปรุงห้องสมุดประชาชน โดยได้ประกาศ ยกฐานะห้องสมุดประชาชนขึ้นเป็นสถานศึกษา เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2516⁶² เนื่องจาก ได้พิจารณาว่า ห้องสมุดประชาชนเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไปโดยไม่จำกัด เพศ วัย ความรู้และอาชีพ ในรูปของการอ่าน การค้นคว้า การปาฐกถา และการบรรยาย การให้บริการตอบคำถามและการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ต่าง ๆ โดยมีระเบียบและวิธีการ เฉพาะ จึงนับเป็นการให้การศึกษาประเภทการศึกษานอกโรงเรียนที่มีความสำคัญยิ่ง นอกจากนี้ กระทรวงศึกษาธิการยังได้มอบให้กองการศึกษานโยบายผู้ใหญ่ คำนึงเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นข้าราชการครู แต่การดำเนินงานเรื่องเสนอขอให้บรรณารักษ์ ห้องสมุดประชาชนมีตำแหน่งเป็นครูนั้น ครูสภายังไม่ได้รับรอง ด้วยเหตุผลที่ว่าบรรณารักษ์ มิได้ทำการสอนในโรงเรียน ชนครู⁶³

⁶¹ สมบูรณ์ ภูธลา, "ปัญหาห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514) (อัครสำเนา), หน้า 228-229.

⁶² "ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องตั้งสถานศึกษา" คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ลงวันที่ 19 ธันวาคม 2516.

⁶³ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษานโยบายผู้ใหญ่ 14 เมษายน 2519.

สำหรับปัญหาการก่อสร้างอาคารหอสมุด กระทรวงศึกษาธิการได้แก้ไขปัญหานี้โดยได้
 ดำเนินการสร้างอาคารหอสมุดให้โดยมาตรฐานให้แล้วเสร็จใน พ.ศ. 2519 อีกเป็นจำนวน
 8 แห่ง เป็นหอสมุดประชาชนขนาดใหญ่ 6 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดพังงา
 หอสมุดประชาชนจังหวัดเชียงราย หอสมุดประชาชนจังหวัดน่าน หอสมุดประชาชน
 จังหวัดขอนแก่น หอสมุดประชาชนจังหวัดร้อยเอ็ด และหอสมุดประชาชนจังหวัดมหา -
 สारคาม และเป็นหอสมุดขนาดกลาง 2 แห่ง คือ หอสมุดประชาชนจังหวัดกำแพงเพชร
 และหอสมุดประชาชนจังหวัดชัยภูมิ

อนึ่ง ใน พ.ศ. 2518 กองการศึกษามหาวิทยาลัย กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางโครงการ
 จัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน (Life Long Education Center) โดยรวมหน่วยงาน
 ต่าง ๆ ที่สังกัดกองการศึกษามหาวิทยาลัย กรมสามัญศึกษา ที่ตั้งอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ เช่น โรงเรียน
 ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ หอสมุดประชาชนจังหวัด และอำเภอ
 หน่วยโสภณศึกษา การศึกษามหาวิทยาลัยสายสามัญ ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน รวมเข้า
 ไว้วด้วยกัน มีการดำเนินงานที่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน รวมเป็นศูนย์กลางการส่งเสริมการ
 ศึกษาออกโรงเรียนแก่ประชาชน เป็นศูนย์กลางสำหรับจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและทางการ
 ศึกษา ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงคือ จังหวัด มีคณะกรรมการอำนวยการซึ่งมีผู้ว่าราชการ
 จังหวัดเป็นประธานกรรมการ มีหน้าที่วางนโยบายดำเนินการเท่านั้น และมีคณะกรรมการ
 ดำเนินงานอีกชุดหนึ่งซึ่งมีศึกษาธิการจังหวัดเป็นประธานกรรมการ รับผิดชอบการดำเนิน
 งานของศูนย์ ส่วนงบประมาณลงทุนขั้นแรกนี้ รัฐบาลได้กู้เงินจากธนาคารโลกประมาณ
 500 ล้าน โดยทำสัญญาจัดตั้งศูนย์การศึกษาประชาชน 24 แห่ง ในระยะเวลา 5 ปี ศูนย์
 แต่ละแห่งจะโดยบุคลากรและงบประมาณในการดำเนินงานครบทุกแห่ง หอสมุดจะได้รับ
 ผลดีจากโครงการศูนย์การศึกษาประชาชนดังนี้

1. ในคานอาคารสถานที่ ศูนย์การศึกษาประชาชนจะขยายและปรับปรุงหอสมุด
 ประชาชนจังหวัดที่มีเนื้อที่ไม่ต่ำกว่า 5 ไร่ และมีอาคารมาตรฐานอยู่แล้ว จัดสร้างเป็นศูนย์
 การศึกษาประชาชนในเมือง สำหรับจังหวัดที่ยังไม่มีหอสมุดประชาชนเป็นมาตรฐานก็จะ
 จัดสร้างศูนย์ใหม่ขึ้น โดยให้มีบริเวณเนื้อที่ 15-20 ไร่ และมีหอสมุดประชาชนรวมอยู่ใน

ศูนย์ควย⁶⁴

2. ในด้านบุคลากร กองการศึกษาผู้ใหญ่เชื่อว่าบุคลากรของห้องสมุดประชาชน จะได้รับการปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น โดยมีหัวหน้าศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นผู้บังคับบัญชา ระดับสูง หัวหน้าฝ่ายบริการจะเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของหัวหน้าห้องสมุดประชาชนอีก ต่อหนึ่ง การที่มีหัวหน้าศูนย์เป็นนักวิชาการระดับสูง รวมทั้งบุคลากรจากฝ่ายอื่น ๆ เช่น หน่วยโสตทัศนศึกษา หน่วยฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ รวมด้วยนี้ จะทำให้งานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสามารถจัดแก้ปัญหาต่าง ๆ ของห้องสมุดไปได้ทางหนึ่ง⁶⁵

3. ในค่านงบประมาณ ห้องสมุดประชาชนจะได้รับงบประมาณตามข้อผูกพันที่ รัฐบาลได้กู้มาจากธนาคารโลก ในระยะเวลา 5 ปี ที่จะพัฒนาศูนย์การศึกษาประชาชนให้ ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ งบประมาณนี้จะแบ่งเป็นงบประมาณสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ ในศูนย์การศึกษาประชาชนและงบประมาณสำหรับจัดกิจกรรมในชนบทนอกศูนย์ควย⁶⁶

เห็นได้ว่า โครงการศูนย์การศึกษาประชาชนเป็นความหวังใหม่ของการปรับปรุง ห้องสมุดประชาชนเพื่อให้สามารถจัดบริการให้ประชาชนในแต่ละจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพยิ่งขึ้นกว่าเดิม และทำให้ห้องสมุดเป็นศูนย์กลางการศึกษาตลอดชีวิตของประชาชน อย่างแท้จริง

⁶⁴ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการศูนย์การศึกษาประชาชน.

หน้า 5.

⁶⁵ สัมภาษณ์ โกวิท วรพิพัฒน์ ผู้อำนวยการกองการศึกษาผู้ใหญ่ 14 เมษายน

2519

⁶⁶ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา, โครงการ..., หน้า 6.

สภาพและบริการ ของห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ
ในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย

ในปัจจุบันมีห้องสมุดประชาชนในสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่รวมทั้งสิ้น 330 แห่ง สำหรับในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย มีห้องสมุดประชาชนที่อยู่ในสังกัดกองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งสิ้น 50 แห่ง เป็นห้องสมุดประชาชนระดับอำเภอ 38 แห่ง และห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัด 12 แห่ง⁶⁷ เริ่มมีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนระดับจังหวัดขึ้นในภาคนี้ เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2489 คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดตราด และต่อมาจึงได้มีการจัดตั้งห้องสมุดประชาชนจังหวัดขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ในเขตภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ซึ่งในที่นี้ได้เรียงตามลำดับปีที่จัดตั้ง ดังรายละเอียดในตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 พ.ศ. ที่จัดตั้งห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	พ.ศ. ที่จัดตั้ง
1. ตราด	2489
2. สมุทรปราการ	2492
3. ฉะเชิงเทรา	2493
4. ราชบุรี	2493
5. นนทบุรี	2494
6. สมุทรสงคราม	2494
7. นครปฐม	2495
8. ปทุมธานี	2495
9. ชลบุรี	2496
10. เพชรบุรี	2497
11. สมุทรสาคร	2498

ที่มา : กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา

⁶⁷ กองการศึกษาผู้ใหญ่ กรมสามัญศึกษา. "รายชื่อห้องสมุดประชาชนในประเทศไทย" (พิมพ์คัด).

ห้องสมุดประชาชนจะดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องมีปัจจัยหลายอย่าง
 ด่วยกันที่จะสนับสนุน เช่น อาคาร วัสดุครุภัณฑ์ บุคลากร งบประมาณ หนังสือและสิ่งพิมพ์
 สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การจัดบริการและกิจกรรมต่าง ๆ สำหรับประชาชนได้ผลตรงตาม
 เป้าหมายที่ห้องสมุดได้วางไว้

อาคาร ลักษณะอาคารของห้องสมุดประชาชนที่ถูกแบบแผนต้องเป็นอาคารเอกเทศ
 คือ อาคารที่ใช้เป็นห้องสมุดโดยเฉพาะมีใครวมกับหน่วยงานอื่น ๆ มีแสงสว่างพอเหมาะ
 อากาศถ่ายเทสะดวกตั้งอยู่ในย่านชุมชน มีกรรมนาคมสะดวก และมีเนื้อที่กว้างขวาง
 เพียงพอที่จะให้บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นและสามารถต่อเติมอาคารได้ในอนาคต⁶⁸ สถาปัตยกรรม
 อาคารของห้องสมุดประชาชนจังหวัดสงขลากระทรวงศึกษาธิการในเขตภาคกลางตอนล่างของ
 ประเทศไทย ปรากฏในตารางที่ 3 ดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁸ American Library Association, Minimum Standards for Public Library Systems, 1966 (Chicago, 1967), p.58.

ตารางที่ 3 สภาพอาคารห้องสมุดประชาชน

ลักษณะอาคาร ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	เอกเทศ		อาคารชำรุด	อาคาร ไม่เหมาะสม		สภาพแวดล้อม ไม่เหมาะสม	
	เอกเทศ	ไม่เอกเทศ		ไม่เหมาะสม	คับแคบ	ไม่เหมาะสม	
1. ฉะเชิงเทรา	x						x
2. ชลบุรี	x		x				
3. ตราก		x				x	
4. นครปฐม	x					x	
5. นนทบุรี		x		x		x	
6. ปทุมธานี		x	x				
7. เพชรบุรี		x		x			
8. ราชบุรี	x						
9. สมุทรปราการ		x					x
10. สมุทรสงคราม	x					x	
11. สมุทรสาคร	x					x	
12. รวมทั้งภาค	6	5	2	2	5	2	

จากตารางที่ 3 จะพบว่า ห้องสมุดประชาชนจังหวัดในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นอาคารเอกเทศ มีเพียง 5 แห่งเท่านั้นที่ไม่เป็นอาคารเอกเทศ อาคารของหน่วยงานอื่นและมีห้องสมุดจำนวน 5 แห่ง ประสบปัญหาในด้านอาคารคับแคบ ไม่มีห้องสมุดแห่งใดที่แสงสว่างหรืออากาศถ่ายเทไม่เพียงพอ

ในการให้บริการด้านการอ่านแก่ประชาชน นอกจากจะต้องมีอาคารสถานที่ ที่จัดไว้ อย่างเหมาะสมแล้ว ยังต้องจัดหาครุภัณฑ์ที่มีจำนวนพอเพียงแก่ผู้ใช้ห้องสมุดด้วย ห้องสมุดประชาชนจังหวัดใน เขตภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยส่วนใหญ่ไม่มีรถเข็นสำหรับเก็บหนังสือ ยกเว้นห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา และห้องสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรี คังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4 จำนวนครุภัณฑ์ของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	ครุภัณฑ์ พิมพ์ดีด	พิมพ์ดีด หักลบ	ที่วาง หนังสือพิมพ์	ชั้นวางสาร	โต๊ะเก้าอี้	โต๊ะจ่ายรับ	ตู้บัตร รายการ	ตู้ใส่ หนังสือ	ที่จัด นิทรรศการ	รถเข็น
1. ฉะเชิงเทรา	2	2	2	2	90	1	1	12	2	1
2. ชลบุรี	1	2	4	1	124	2	4	15	4	1
3. ตรัง	1	1	1	1	12	1	1	8	1	0
4. นครปฐม	1	1	0	1	64	1	2	12	1	0
5. นนทบุรี	5	5	2	2	64	1	1	10	0	0
6. ปทุมธานี	0	0	2	2	18	1	1	6	0	0
7. เพชรบุรี	1	1	0	3	56	1	2	11	0	0
8. ราชบุรี	0	0	0	6	58	1	2	8	3	0
9. สมุทรปราการ	0	0	0	2	32	1	1	13	1	0
10. สมุทรสงคราม	0	2	1	6	18	1	1	12	1	0
11. สมุทรสาคร	1	0	1	1	50	1	1	8	1	0

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณารักษ์เป็นหัวใจสำคัญของกรรโหมบริกาาร จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดหาบุคลากรที่มีความเหมาะสมและมีจำนวนพอเพียงเพื่อบริการผู้ใช้ห้องสมุดได้อย่างเต็มที่ จากการสำรวจปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยทุกแห่ง มีบรรณารักษ์ 1 คน ภารโรง 1 คน มีเพียง 6 แห่งที่มีผู้ช่วยบรรณารักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครปฐมมีผู้ช่วยบรรณารักษ์ถึง 2 คน ในจำนวนบรรณารักษ์ของห้องสมุดประชาชนทั้ง 11 แห่งนี้ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการสามัญ นอกจากบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ตราคร และสมุทรปราการ ที่เป็นลูกจ้างประจำ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ทำงานระหว่าง 15 ถึง 18 ปี ประสบการณ์ทำงานต่ำสุด 1 ปี สูงสุด 22 ปี ประสบการณ์ในการทำงานห้องสมุดโดยเฉลี่ย 13.7 ปี ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 5.3 ปี บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดตราคร มีประสบการณ์สูงสุด ส่วนบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรีและปทุมธานีมีประสบการณ์น้อยที่สุด

สำหรับวุฒิของบรรณารักษ์ ปรากฏว่าบรรณารักษ์ส่วนใหญ่ได้รับการอบรมและฝึกงานทางบรรณารักษศาสตร์จำนวนสูงสุด 7 คน รายละเอียดปรากฏในตารางที่ 5

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 5 ประสบการณ์และวุฒิบรรณารักษะของสมุดประชาชน

ประสบการณ์ และวุฒิ ของสมุด ประชาชนจังหวัด	ปี	วุฒิ					อบรมและฝึกงาน ทางบรรณารักษะ	
		ม.ศ.3	ป.กศ.	พ.กศ.	พ.ป.	พ.ม.		ป.ช.5
1. ฉะเชิงเทรา	18	x					x	
2. ชลบุรี	1			x				
3. ตราก	22	x					x	
4. นครปฐม	6		x					
5. นนทบุรี	15				x			
6. ปทุมธานี	1		x					
7. เพชรบุรี	3		x				x	
8. ราชบุรี	16	x					x	
9. สมุทรปราการ	18	x				x	x	
10. สมุทรสงคราม	15			x			x	
11. สมุทรสาคร	20					x	x	
12. รวมทั้งภาค		4	3	2	1	1	1	7

หมายเหตุ ป.กศ. ประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา พ.กศ. พิเศษการศึกษา
 ป.ช.5 เปรียญธรรม 5 ประโยค พ.ป. พิเศษประถม
 พ.ม. พิเศษมัธยม

การดำเนินงานของสมุดที่ให้ได้ผลดี นอกจากจะต้องมีบรรณารักษ์ที่มีความรู้และประสบการณ์
 แล้วยังต้องมีงบประมาณสนับสนุนอีกด้วย จากการสำรวจพบว่า การเงินของห้องสมุดแต่ละแห่ง
 ในภาคนี้จำนวนต่างกัน เนื่องจากได้รับงบประมาณประจำปีจากกองการศึกษาผู้ใหญ่ไม่เท่ากัน
 และเงินบริจาคของห้องสมุดแต่ละแห่งที่ใคร่รักไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความสามารถของบรรณารักษ์
 ที่จะหาเงินเข้าห้องสมุด รายละเอียดปรากฏในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 รายได้ของห้องสมุดประชาชน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2518

ประเภทของ ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	งบประมาณประจำปี				รายได้นอกเหนือจากงบประมาณประจำปี						รวมรายได้ ทั้งหมด ของห้อง สมุด
	ค่า ตอบแทน	ค่า ใช้สอย	ค่า วัสดุ	รวม	ค่า สมาชิก	ค่า ปรับ	เงินบำรุง จาก ท้องถิ่น	เงิน บริจาค	อื่น ๆ	รวม	
1 ฉะเชิงเทรา	4,080	1,000	16,000	21,080	19,481	1,024	0	0	1,100	21,605	42,685
2 ชลบุรี	0	0	16,000	16,000	8,120	135	0	0	51,330	59,585	75,585
3 ตราก	0	2,400	3,000	5,400	6,324	0	0	0	0	6,324	11,724
4 นครปฐม	0	600	3,000	3,600	8,644	263	0	0	7,285	16,192	19,792
5 นนทบุรี	0	0	3,000	3,000	2,240	0	0	0	0	2,240	5,240
6 ปทุมธานี	0	600	3,000	3,000	1,910	0	0	0	0	1,910	4,910
7 เพชรบุรี	805	0	3,000	3,805	2,054	0	0	2,383	0	4,443	8,248
8 ราชบุรี	0	600	3,000	3,600	980	0	1,300	0	0	2,280	5,880
9 สมุทรปราการ	2,880	0	5,000	7,880	550	0	7,598	0	7,000	15,148	13,028
10 สมุทรสงคราม	0	0	2,000	2,000	4,180	0	0	0	1,400	5,580	7,580
11 สมุทรสาคร	0	0	3,000	3,000	8,900	0	0	4,200	0	13,100	16,100

จากตารางที่ 6 จะเห็นว่าห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทราได้รับงบประมาณจากกองการศึกษาผู้ใหญ่มากที่สุด และห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรสงครามได้รับงบประมาณประจำปีน้อยที่สุด เป็นเงิน 2,000 บาท

ห้องสมุดที่มีรายได้นอกเหนือจากงบประมาณมากที่สุด คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรี และห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานีมีรายได้อื่น ๆ นอกจากงบประมาณประจำปีน้อยที่สุด

เมื่อรวมรายได้ทั้งหมดของห้องสมุดแต่ละแห่งแล้ว พบว่าห้องสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรีมีรายไ้มากที่สุด และห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี มีรายได้รวมน้อยที่สุด เพียง 4,910 บาท

รายได้ของห้องสมุดแต่ละแห่งมีผลต่อการกำหนดปริมาณของหนังสือและสิ่งพิมพ์ใน
ห้องสมุดแต่ละแห่งด้วย จำนวนหนังสือสิ่งพิมพ์ของห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของ
ประเทศไทยมีปริมาณต่างกันแยกตามชนิดของสิ่งพิมพ์ดังรายละเอียดในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 7 จำนวนสิ่งพิมพ์แยกตามชนิดในห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ชนิดสิ่งพิมพ์		หนังสือ	วารสาร	หนังสือ	หนังสือ	แผนที่	
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ	พิมพ์ภาษาไทย	พิมพ์ทองถิ่น	ตุ๊กโลก	รูปภาพ
1. ฉะเชิงเทรา	6,862	500	30	3	5	5	1	0
2. ชลบุรี	5,222	100	24	1	5	2	0	0
3. ทราด	3,047	0	15	2	2	0	0	0
4. นครปฐม	5,437	500	15	1	2	2	0	0
5. นนทบุรี	4,264	0	17	6	4	0	0	0
6. ปทุมธานี	2,820	0	50	0	2	0	2	0
7. เพชรบุรี	6,040	20	20	1	2	0	0	0
8. ราชบุรี	2,550	0	10	3	3	0	1	0
9. สมุทรปราการ	3,676	20	30	2	5	0	0	0
10. สมุทรสงคราม	2,238	145	70	0	3	0	1	2
11. สมุทรสาคร	5,965	300	80	5	3	0	8	40

จากตารางที่ 7 จะเห็นได้ว่า ห้องสมุดที่มีหนังสือภาษาไทยมากที่สุด คือ ห้องสมุด
ประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ห้องสมุดที่มีหนังสือภาษาไทยน้อยที่สุด คือ ห้องสมุดประชาชน
จังหวัดสมุทรสงคราม ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา มีหนังสือภาษาอังกฤษมากที่สุด
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบุรีและห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ มีหนังสือภาษา
อังกฤษน้อยที่สุด ส่วนห้องสมุดประชาชนจังหวัดทราด ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนนทบุรี ห้องสมุด
ประชาชนจังหวัดปทุมธานีและห้องสมุดประชาชนจังหวัดราชบุรีไม่มีหนังสือภาษาอังกฤษไว้บริการ

วารสารภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรสาคร บอกรับมากที่สุด จำนวน 80 รายการ สำหรับวารสารภาษาอังกฤษ หอสมุดประชาชนจังหวัดนนทบุรี บอกรับมากที่สุด จำนวน 6 รายการ หอสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานีและสมุทรสงครามมีใ้บอกรับวารสารภาษาอังกฤษเลย

หนังสือพิมพ์ภาษาไทย หอสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี สมุทรปราการ บอกรับมากที่สุดจำนวน 5 ฉบับ สำหรับหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นมีหอสมุดประชาชนบางแห่งเท่านั้นที่บอกรับ คือหอสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี และนครปฐม

สิ่งพิมพ์และวัสดุอื่น ๆ เช่น แผนที่ ลูกโลก และรูปภาพ หอสมุดประชาชนจังหวัดในภาคกลางตอนกลางส่วนใหญ่มีใ้จัดไว้บริการแก่ผู้อ่าน ที่จัดไว้ก็มีเป็นจำนวนน้อย คิดเป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 5 แห่ง เท่านั้น ที่จัดแผนที่และลูกโลกไว้บริการ สำหรับรูปภาพมีหอสมุดประชาชนจังหวัดเพียง 2 แห่ง คือหอสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรสาครและสมุทรสงครามจัดไว้บริการแก่ผู้ใช้หอสมุด

บรรณารักษ์เป็นผู้คัดเลือกหนังสือและสิ่งพิมพ์ที่หอสมุดประชาชนจังหวัดจัดหาบริการแก่ผู้ใช้หอสมุด โดยมีวิธีการเลือกหนังสือดังนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8 วิธีการเลือกหนังสือของบรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชน

วิธีเลือกหนังสือ	ดูรายชื่อหนังสือ	ดูรายชื่อหนังสือที่	ผู้อ่านเสนอ	ไปคูหนังสือ
ห้องสมุดประชาชนจังหวัด	ที่ร้านส่งมาให้	คณะกรรมการเสนอ	รายชื่อหนังสือ	ที่ร้าน
1. ฉะเชิงเทรา			x	
2. ชลบุรี			x	
3. ตราก			x	
4. นครปฐม			x	
5. นนทบุรี	x			
6. ปทุมธานี			x	
7. เพชรบุรี		x	x	
8. ราชบุรี	x			x
9. สมุทรปราการ	x			
10. สมุทรสงคราม			x	
11. สมุทรสาคร	x		x	
12. รวมทั้งภาค	4	1	8	1

จากตารางที่ 8 ปรากฏว่า บรรณารักษ์ทำการคัดเลือกหนังสือโดยให้ผู้อ่านเสนอรายชื่อมากที่สุดจำนวน 8 แห่ง และทำการคัดเลือกหนังสือจากรายชื่อหนังสือที่ร้านส่งมาให้จำนวน 4 แห่ง วิธีการที่ไม่มีบรรณารักษ์ผู้ใดใช้เลย ได้แก่การดูจากคู่มือเลือกซื้อหนังสือ

หนังสือทางวิชาการทุกประเภท บรรณารักษ์ห้องสมุดประชาชนทุกแห่งจะทำการแบ่งหมวดหมู่ตามระบบทศนิยมคีิวี่ และจัดทำบัตรรายการเพื่อช่วยให้ประชาชนคนทั่วไปได้สะดวกยิ่งขึ้น มีห้องสมุดเพียง 4 แห่งที่ไม่ได้จัดทำบัตรรายการ ได้แก่ห้องสมุดประชาชนจังหวัดตราด ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนนทบุรี ห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี และห้องสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรปราการ

สำหรับการเขียนเลขาวารสารนั้น มีห้องสมุดเพียง 4 แห่งคือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัด
ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นนทบุรี และสมุทรสาคร ที่เขียนเล่มเฉพาะวารสารทางวิชาการ

การจัดบริการเพื่อให้ประชาชนได้ค้นคว้าหาความรู้ โดยเต็มที่จะสัมฤทธิ์ผลเพียงใด
ย่อมขึ้นกับองค์ประกอบอื่น ๆ ด้วย เช่น เวลาทำการของห้องสมุดที่สอดคล้องกับเวลาว่างของ
ผู้ใช้ห้องสมุดเป็นต้น ตารางต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงเวลาเปิดทำการของห้องสมุดประชาชน
ในภาคกลางตอนกลางของประเทศไทย

ตารางที่ 9 เวลาทำการของห้องสมุดประชาชน

เวลาทำการ	8.00 น.	8.30 น.	9.00 น.	9.00 น.	9.30 น.	10.00 น.
ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	-	-	-	-	-	-
	16.00 น.	16.30 น.	16.00 น.	17.00 น.	17.30 น.	17.00 น.
1. ฉะเชิงเทรา						x
2. ชลบุรี				x		
3. ตราก			x			
4. นครปฐม						x
5. นนทบุรี	x					
6. ปทุมธานี					x	
7. เพชรบุรี					x	
8. ราชบุรี	x					
9. สมุทรปราการ		x				
10. สมุทรสงคราม					x	
11. สมุทรสาคร						x
12. รวมทั้งภาค	1	2	1	4	1	2

จากตารางที่ 9 หอสมุดประชาชนจังหวัดในภาคกลางตอนล่างส่วนใหญ่จะเปิดทำการ ตั้งแต่เวลา 8.30 ถึง 17.00 นาฬิกา หอสมุดประชาชนจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดชลบุรี หอสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี หอสมุดประชาชนจังหวัดเพชรบุรี และหอสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรสงคราม เปิดทำการเวลา 9.00 ถึง 17.00 นาฬิกา เป็นที่น่าสังเกตว่า หอสมุดประชาชนจังหวัดราชบุรีเปิดและปิดทำการก่อนเวลาราชการปกติ คือเปิดเวลา 8.00 ถึง 16.00 นาฬิกา

โดยทั่วไปแล้วหอสมุดประชาชนจะปิดทำการในวันจันทร์ วันอังคาร และวันหยุดราชการ ประจำปี มีหอสมุดเพียง 2 แห่งเท่านั้นที่ปิดทำการวันอาทิตย์ ได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดนนทบุรี และหอสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี หอสมุดที่เปิดให้บริการแก่ประชาชนมากที่สุด ได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดนครปฐม และหอสมุดประชาชนจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งจะปิดทำการเฉพาะวันหยุดราชการประจำปีเท่านั้น รายละเอียดปรากฏในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 วันปิดทำการของหอสมุดประชาชน

หอสมุด ประชาชนจังหวัด	วันปิดทำการ	วันหยุดราชการ ประจำปี	วันอาทิตย์	วันจันทร์	วันอังคาร
1. ฉะเชิงเทรา		x		x	x
2. ชลบุรี		x		x	x
3. ทรราช		x			
4. นครปฐม		x		x	
5. นนทบุรี		x	x	x	
6. ปทุมธานี		x	x	x	
7. เพชรบุรี		x		x	x
8. ราชบุรี		x		x	x
9. สมุทรปราการ		x		x	
10. สมุทรสงคราม		x		x	
11. สมุทรสาคร		x			
12. รวมทั้งภาค		11	2	9	4

ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ไม่ได้ให้บริการการอ่าน และค้นคว้าภายในห้องสมุดแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ยังได้จัดบริการและกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อ ถึงดูความสนใจของประชาชนให้มาใช้ห้องสมุดอีกด้วย ดังปรากฏในตารางที่ 11 และ 12

ตารางที่ 11 บริการที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้น

ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	บริการ ให้ยืม	บริการ ทำรายชื่อ	จัดชั้นแสดง	จัดทำ คู่มือ	การร่วมมือ กับ ศึกษาผู้ใหญ่
	หนังสือ	ตอบคำถาม	หนังสือใหม่	หนังสือใหม่	ช่วยค้นคว้า
1. ฉะเชิงเทรา	x	x	x	x	x
2. ชลบุรี	x	x	x	x	x
3. ตราก	x	x	x		
4. นครปฐม	x	x	x	x	
5. นนทบุรี	x	x	x	x	
6. ปทุมธานี	x	x	x	x	
7. เพชรบุรี	x	x	x	x	x
8. ราชบุรี	x	x	x	x	
9. สมุทรปราการ	x	x		x	x
10. สมุทรสงคราม	x	x	x	x	x
11. สมุทรสาคร	x	x	x		x
12. รวมทั้งภาค	11	11	10	9	5

จากตารางที่ 11 จะพบว่าบริการที่ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของประเทศ
ไทยทุกแห่งจัดขึ้นได้แก่ บริการให้ยืมหนังสือ บริการคอมพิวเตอร์

ห้องสมุดที่จัดบริการมากที่สุด ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี
เพชรบุรี สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร ส่วนห้องสมุดที่จัดบริการน้อยที่สุด ได้แก่ ห้องสมุด
ประชาชนจังหวัดตราด เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีห้องสมุดแห่งใดที่จัดบริการห้องสมุดเคลื่อนที่
และบริการยืมระหว่างห้องสมุด

ในค่านกิจกรรมของห้องสมุด ปรากฏว่า ห้องสมุดประชาชนส่วนใหญ่จำนวน 10 แห่ง
จัดนิทรรศการ กิจกรรมที่ห้องสมุดเพียงหนึ่งแห่งจัดขึ้น ได้แก่ การเล่าเรื่องหนังสือ การจัด
กลุ่มผู้สนใจออกไม้ประติมากรรม กลุ่มผู้สนใจดนตรีไทย สาธิตการซ่อมหนังสือ และจัดงานรื่นเริง

ห้องสมุดที่จัดกิจกรรมมากที่สุด ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วน
ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครปฐม นนทบุรี ปทุมธานี และราชบุรี จัดกิจกรรมน้อยที่สุดเพียง
แห่งละสามประเภทเท่านั้น ห้องสมุดที่ไม่จัดกิจกรรมใด ๆ คือ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดตราด
ดังปรากฏรายละเอียดในตารางที่ 12

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 12 กิจกรรมที่ห้องสมุดประชาชนจัดขึ้น

กิจกรรม ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ฉายา	จัดนิทรรศการ	เล่านิทาน	อภิปราย	จัดปาฐกถา	จัดประชุม	จัดกิจกรรม	เล่านิทรรศการ	จัดกลุ่มสนใจ	จัดกลุ่มสนใจ	สารคดีการชม	จัดงานวัน	รวมกิจกรรม
	ภาพยนตร์	การ	นิทาน	ปราย	ปาฐกถา	ประชุม	ปัญหา	หนังสือ	ประติษฐ์	ไทย	หนังสือ	วัน	เรียง
1. ฉะเชิงเทรา	x	x				x	x	x	x	x	x		8
2. ชลบุรี	x	x	x	x	x	x	x						7
3. ทรราช													0
4. นครปฐม		x	x			x							3
5. นนทบุรี	x	x					x						3
6. ปทุมธานี		x	x				x						3
7. เพชรบุรี	x	x				x	x						4
8. ราชบุรี		x				x	x						3
9. สมุทรปราการ	x	x		x	x	x							5
10. สมุทรสงคราม	x	x	x		x	x	x						6
11. สมุทรสาคร	x	x	x			x	x					x	6
12. รวมทั้งภาค	8	10	5	2	3	8	8	1	1	1	1	1	48

หมายเหตุ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดทรราชไม่จัดกิจกรรมใด ๆ เลย

การจัดบริการและกิจกรรมจะได้ผลดี ย่อมต้องอาศัยการประชาสัมพันธ์ที่ควบคู่กันด้วย ทั้งนี้ หอสมุดประชาชนอาจขอความร่วมมือจากบุคคลและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหอสมุดประชาชนให้ประชาชนทั่วไปทราบ เช่น สถานีวิทยุประจำท้องถิ่น หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นต้น หอสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทยมีการประชาสัมพันธ์หอสมุดถึงปรากฏการณ์การวางต่อไปนี้

ตารางที่ 13 วิธีประชาสัมพันธ์ของหอสมุดประชาชน

หอสมุด ประชาชนจังหวัด	วิธีประชาสัมพันธ์ ปรากฏใน		ประกาศใน		รวม
	หอสมุด	พิมพ์ท้องถิ่น	วิทยุท้องถิ่น	ที่ชุมชน	
1. ฉะเชิงเทรา	x	x		x	3
2. ชลบุรี	x	x			2
3. ตราก	x				1
4. นครปฐม	x				1
5. นนทบุรี	x				1
6. ปทุมธานี	x				1
7. เพชรบุรี	x		x		2
8. ราชบุรี	x		x		2
9. สมุทรปราการ	x			x	2
10. สมุทรสงคราม	x	x			2
11. สมุทรสาคร	x		x		2
12. รวมทั้งภาค	11	3	3	2	19

จากตารางที่ 13 จะพบว่า ห้องสมุดประชาชนในภาคกลางตอนล่างของประเทศไทย ใช้วิธีประชาสัมพันธ์โดยคิดประกาศในห้องสมุดทุกจังหวัด และใช้วิธีติดป้ายประกาศในที่ชุมชน เพียงสองแห่งเท่านั้น

ห้องสมุดที่ทำการประชาสัมพันธ์โดยวิธีต่าง ๆ มากที่สุด ได้แก่ ห้องสมุดประชาชนจังหวัดละโว้ จังหวัดระยอง ห้องสมุดที่มีการประชาสัมพันธ์น้อยที่สุดมี 4 แห่ง คือห้องสมุดประชาชนจังหวัดตราด ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครปฐม ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนนทบุรี และห้องสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี ใช้วิธีติดป้ายประกาศในห้องสมุดเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ในการจัดบริการและกิจกรรมในห้องสมุดประชาชน ปรากฏว่า บรรณารักษ์ประสบปัญหาหลายด้าน ซึ่งมีผลให้การให้บริการของห้องสมุดไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร ปัญหาต่าง ๆ ปรากฏรายละเอียดตามตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 14 ปัญหาของห้องสมุดประชาชน

ห้องสมุด ประชาชนจังหวัด	ปัญหา	หนังสือ				
		การเงิน	บุคลากร	อาคาร	ครุภัณฑ์	บริการ
					และสิ่งพิมพ์	
1. ละโว้		x	x	x	x	x
2. ระยอง		x	x	x	x	x
3. ตราด		x	x	x	x	x
4. นครปฐม		x	x	x	x	
5. นนทบุรี		x	x	x		x
6. ปทุมธานี		x	x	x	x	x
7. เพชรบุรี		x	x	x		x
8. ราชบุรี		x	x			x
9. สมุทรปราการ		x	x	x		x
10. สมุทรสงคราม		x		x	x	
11. สมุทรสาคร		x	x	x	x	x
12. รวมทั้งภาค		11	10	10	6	9
						5

จากตารางที่ 14 จะเห็นได้ว่า หอสมุดประชาชนจังหวัด สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ ในภาคกลางตอนกลางของประเทศไทยทุกแห่งประสบปัญหาทางการเงิน รongลงมาได้แก่ ปัญหาคนบุคลากรและอาคาร

หอสมุดที่ประสบปัญหามากที่สุดได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดคราก รongลงมาได้แก่ หอสมุดประชาชนจังหวัดปทุมธานี ส่วนหอสมุดประชาชนจังหวัดราชบุรี และหอสมุดประชาชน จังหวัดสมุทรสงครามมีปัญหา น้อยที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรฐานหอสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ ปรากฏว่า หอสมุดประชาชนในภาคนี้ส่วนใหญ่จำนวน 9 แห่ง เป็นหอสมุดขนาดใหญ่ และอีก 2 แห่ง เป็นหอสมุดขนาดเล็ก เป็นที่น่าสังเกตว่า ไม่มีหอสมุดแห่งใดเลยที่ไ้รับงบประมาณ และมีครุภัณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในมาตรฐาน ดังปรากฏรายละเอียดในตาราง ต่อไปนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 15 ขนาดของห้องสมุดประชาชน จำแนกตามจำนวนประชากรในเขตเทศบาล และสภาพของห้องสมุดประชาชนของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ไคมาตรฐาน

ห้องสมุดประชาชน จังหวัด	จำนวน ประชากรใน เขตเทศบาล	ขนาด		อาคาร	หนังสือ	บุคลากร	
		ใหญ่	เล็ก			จำนวน	คุณวุฒิ
1 ฉะเชิงเทรา	27,599	X		X	X		X
2 ชลบุรี	63,478	X		X			X
3 ตราด	7,917		X		X		
4 นครปฐม	34,300	X				X	
5 นนทบุรี	33,974	X					
6 ปทุมธานี	4,365		X		X		X
7 เพชรบุรี	39,481	X			X		X
8 ราชบุรี	60,034	X					
9 สมุทรปราการ	55,439	X					X
10 สมุทรสงคราม	30,540	X					
11 สมุทรสาคร	41,799	X					X
รวมทั้งหมด		9	2	2	4	1	1 5

* ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ